

Сорока Т. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови та перекладу

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ЛЕКСИЧНІЙ СЕМАНТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ АКСІОНОМЕНІВ

Анотація. У статті досліджується антропологічний компонент змісту семантичної структури українських та англійських аксіономенів із застосуванням матричного методу. Особливу увагу приділено елементам лексичного значення на позначення персональної орієнтації, індивідуальним формам лексикографічного тлумачення і здатності аксіономенів перетинатися за спільними семантичними ознаками «люди(на), особи(а)», «person(s)».

Ключові слова: матриця, аксіономен, сема, семантична ознака.

Постановка проблеми. Антропоцентричний підхід до мови розглядає її як систему, що тісно пов'язана з мисленням, духовно-практичною діяльністю людини, її особистістю та знаннями про світ. Беручи до уваги цей факт, сучасні семасіологічні дослідження усе частіше звертаються до вивчення широких пластів вокабулярної лексики, що репрезентує національно-специфічні форми і способи вираження людської екзистенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці статей, присвячених аналізу лексико-семантичної структури слів на позначення духовних цінностей [1–3], викладено результати наукового дослідження аксіономенів¹ як із найвищим і середнім ступенем полісемії, так і моносемантів, які кваліфікуються як ціннісно зумовлені ресестрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [4; 5]. Однак поза увагою залишається питання про різновиди семантичних співвідношень аксіономенів різного ступеня полісемії, які своїми лексичними значеннями характеризують спектр проявів «людського фактора» в українській та англійських мовах. Цим зумовлюється актуальність статті.

Мета статті полягає у розкритті антропологічного компонента змісту семантичної структури аксіономенів на матеріалі двох неспоріднених мов із застосуванням матричного методу. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) ідентифікувати слова на позначення цінностей у двох мовах, у семантиці яких вичленовується антропологічний компонент; 2) проаналізувати як індивідуальні форми лексикографічного тлумачення, так і здатність аксіономенів перетинатися за спільними семантичними ознаками (СО).

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи семантику слів на позначення цінностей через інтерпретацію екзистенції особистості у складниках лексичного значення, зазначимо, що за матрицею, у якій досить повно представлена семантична значущість аксіономенів, уможливується вивчення їхніх співвідношень за певними СО у межах лексико-семантичних угруповань. Місця аксіономенів у матриці чітко фіксовані: слова з

найвищим і середнім ступенем полісемії розташовані у густо заповнених її частинах, а моносеманти – у рідко заповнених місцях. Порівняно із тлумачним словником матриця формально простіше представляє лексичну семантику української та англійської мов, а топографічний спосіб розміщення у ній заповнених клітин практично замінює словесне вираження тлумачної частини.

СО у нашому дослідженні є конструктивним елементом лексичного значення і постає спільною властивістю сукупності аксіономенів найвищого або середнього ступеню полісемії у межах визначеної групи слів на позначення цінностей двох етнолінгвокультур. Однак, якщо в лексичних значеннях певної кількості мовних одиниць спостерігається смислова тотожність окремих тлумачних частин, то їхнє об'єднання за принципом семантичної схожості інтерпретуючих елементів для найменування єдиної СО видається доцільним. Наприклад, посилення у лексичних значеннях на антропологічну сферу, позначену вказівкою «люди(на), особи(а)», є загальною СО для аксіономенів *честь, розум, слава, щастя, мир, любов, душа, мрія, врода, гордість, талант, совість, людина, побратимство, довершеність, надія, дипломатія, дружба, симпатія, автопутем*, а СО «person(s)» постає спільною для аксіономенів *life, order, nature, right, spirit, law, love, soul, mind, power, culture, dream, honour, trust, authority, perfection, dignity, comfort, justice, language, faith, democracy, hope, God, labour, security, intelligence, personality, success, talent, respectability*.

У досліджуваних групах кожний аксіономен розкриває свою семантичну специфіку по-різному, однак можна спостерігати їхні перетини як результат збігу значень мовних одиниць в окремих аспектах. Наприклад, тринадцятизначні аксіономени *розум, слава* та дванадцятизначні *щастя, мир, любов* мають лексичні значення, що підпорядковані СО «люди(на), особи(а)», характеризуючи загалом «людей певної території, суспільної групи» (*мир*), а також «суб'єктів із високими розумовими, інтелектуальними здібностями» (*розум*) та «того, ким пишаються, хто своїми заслугами, талантом та ін. приніс широке визнання, відомість кому-, чому-небудь» (*слава*), або «дає радість» (*щастя*), «викликає гаряче почуття симпатії, любові» (*любов*).

Для дев'ятизначних іменників *душа, мрія* встановлена спільна СО вносить уточнення, експлікуючи людину як суб'єкта з «прекрасними рисами характеру» (*душа*), або позначає її як «кохану особу» (*мрія*). Серед п'ятизначних аксіономенів *совість, людина, побратимство, довершеність*, слова *совість, людина, довершеність* характеризують людську постать в однині як «найчеснішого, найсправедливішого, найвідповідальнішого представника певного колективу, суспільства» (*совість*), «утілення високих інтелектуальних і моральних властивостей» (*людина*), «особу виключно з позитивними якостями»

¹ Аксіономен (від гр. ἀξία – «цінність») і лат. nomen – «ім'я, назва») є робочим терміном, упродовженням у науковий обіг автором для позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей.

(*довершеність*), а у множині лексемою *побратимство* тлумачиться «група об'єднаних спільною діяльністю і метою людей, які додержуються певних установлених ними правил».

Чотиризначними словами *надія, дипломатія, дружба, симпатія, авторитет* конкретизуються у кожному окремому випадку «той (ті), на кого (яких) можна розраховувати, покладатись, хто є вірадою, опорою для кого-небудь» (*надія*), у переносному значенні – «дипломатичні представники певної держави» (*дипломатія*), «особа, яка тримає вінець над головою молодого чи молодої під час вінчання і перебуває поблизу них під час весільного обряду (як застаріле діалектне слово)» (*дружба*), «людина, яка користується чієюсь прихильністю; улюбленець; коханий (кохана), любий (люба) (як розмовне слово)» (*симпатія*), «особа, що користується впливом, повагою, заслуговує повної довіри» (*авторитет*).

Аксіономени *честь, врода, гордість, талант* хоч і відзначаються різним ступенем полісемії і, відповідно, належать до різних груп, але всі вони у семантичній структурі містять указівку на сему «люди(на), особи(а)» як втілення «величі» (*честь*), «гордості» (*гордість*), «краси, вродливості» (*врода*), «видатних природних здібностей» (*талант*).

Особливість лексичного значення «*person(s)*» аксіономенів *life, order, nature, right, spirit, law, love* полягає у характеристиці людини та її суспільного призначення. Так, лексеми *nature, life, love* використовуються для позначення коханого або коханої² (*love*: «*a person toward whom love is felt; beloved person; sweetheart*»), особи, яка має специфічний характер (*nature*: «*a person of a specified character*»), вирізняється своїми видатними якостями (*spirit*: «*a person identified with the most prominent quality*»), загинула через нещасний випадок або на війні (*life*: «*a living being, especially a person, often used when referring to the number of people killed in an accident or a war*»). Семантика слів *order, right, law* розкриває групу людей: організацію, яка професійно займається спільною справою (*order*: «*a group or body of persons of the same profession, occupation, or pursuits*»), громадські сили, що обстоюють установлений соціальний, політичний або економічний порядок (*right*: «*the complex of individuals or organized groups advocating maintenance of the established social, political, or economic order*»), та установу, що офіційно втілює у життя закони (*law*: «*a group, or agency acting officially to enforce the law*»).

Питання про виокремлення людського фактору у структурі лексичних значень постає у дослідженні аксіономенів *culture, dream, honour, pride*. У процесі аналізу встановлено, що іменник *culture* позначає групу людей, чії спільні погляди й звички відповідають певному місцю, класу або часу, до яких вони належать (*culture*: «*a group of people whose shared beliefs and practices identify the particular place, class, or time to which they belong*»), іменники *dream, honour, pride* вказують на суб'єкт, що викликає почуття поваги, задоволення (*dream*: «*a person that is as pleasant*»; *honour*: «*a person that brings esteem*»; *pride*: «*a person which arouses a feeling of deep pleasure or satisfaction*») або може сприйматись як щось нереальне, сон (*dream*: «*a person or thing that is seemingly unreal, as a dream*»).

Семантизація дванадцятизначних аксіономенів *trust* та *authority* здійснюється завдяки вказівки на людину, яка заслуговує на довіру (*trust*: «*a person on whom one relies*») і добре

знається на чому-небудь (*authority*: «*a person with extensive or specialized knowledge about a subject*»), а в лексичних значеннях одинадцятизначних аксіономенів *perfection, comfort* людина репрезентована як ідеальна особа (*perfection*: «*a person considered to be perfect*»), та, що має високе соціальне становище, титул (*dignity*: «*a person of high rank or title*») або виходить із складної ситуації (*comfort*: «*a person that alleviates a difficult situation*»).

Серед десятизначних аксіономенів *justice, language, faith* у межах загальної СО «*person(s)*» *justice* характеризується семантикою на позначення юридичної особи, що обіймає посаду судді Верховного суду Англії (*justice*: «*a judge of the Supreme Court of Judicature*»), *language* розглядає людей за їхнім мовленням (*language*: «*people considered in terms of their speech*»), а *faith* символізує тих, хто приймає та сповідає певну релігію (*faith*: «*people who accept and practice a particular religious belief*»).

У парі десятизначних іменників *hope* та *democracy* словом *hope* визначається той, на кого покладається надія (*hope*: «*a person that gives cause for hope*»), а аксіономеном *democracy* – ті, чий простий соціальний статус відрізняється від привілейованої еліти (*democracy*: «*the common people of a community as distinguished from any privileged class*»).

Позначення людини, якою дуже захоплюються (*God*: «*somebody widely admired*»), або представників робітничого класу (*labour*: «*workers considered as a social class*») виявлено у словникових дефініціях восьмизначних іменників *God, labour*.

За лексичними значеннями персональної орієнтації перетинаються семизначні аксіономени *security, intelligence*, відображаючи людину або групу осіб, котрі виступають поручителями, гарантами, вартою, конвоєм (*security*: «*an somebody who pledges to fulfill somebody else's obligation*»; «*a person who secures*») або збирають відомості про політичне становище інших держав та стан їхніх збройних сил (*intelligence*: «*people employed in the collection of political and military information*»).

Шестизначними іменниками *personality, success, talent* особа характеризується як видатна (*personality*: «*a remarkable person*»), успішна (*success*: «*a successful person*») і талановита (*talent*: «*a talented person*»), а також як добре відома, знана, що користується великою популярністю серед шанувальників (фанів) (СО «*celebrity*»). Остання СО дозволяє об'єднати слова *fame* та *personality* («*a celebrity or famous person*»).

Аксіономени найвищого ступеню полісемії *soul, mind, power* і п'ятизначний іменник *respectability*, що належить до групи слів середнього ступеню полісемії, мають у семантичній структурі антропологічний компонент і, відповідно, однаково підпорядковуються спільній СО «*person(s)*», семантизуючи людину як ординарну (*soul*: «*a human being; person*»), інтелектуально-розвинуту (*mind*: «*a person considered with reference to intellectual power*»), ту, що має владу (*power*: «*a person that exercises authority*»), репутабельну (*respectability*: «*a respectable person*»).

Висновки. Отже, провівши аналіз семантики українських та англійських аксіономенів у межах матриці відповідно до виокремлених СО «люди(на), особи(а)» та «*person(s)*», які безпосередньо торкаються соціосфери, відзначимо, що на матеріалі двох мов індивідуум тлумачиться у формах однини й множини, експлікуючи особистісні і професійні якості, становище у суспільстві, колективі.

² Тут і далі з метою полегшення читачького сприймання іншомовного тексту подано пояснення лексикографічних дефініцій аксіономенів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачасмо в аналізі мовної об'єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського та англійського народів, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, релігійними, правовими та естетичними цінностями.

Література:

1. Сорока Т.В. Семантика найбільш багатозначних англійських аксіономенів / Т.В. Сорока // Сучасні дослідження з іноземної філології / відп. ред. М.П. Фабіан. – 2014. – Вип. 12. – С. 189–200.
2. Сорока Т.В. Семантична структура англійських аксіономенів із середнім ступенем полісемії / Т.В. Сорока // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» / гол. ред. І.В. Ступак. – 2014. – Вип. 11. – Т. 2. – С. 64–67.
3. Сорока Т.В. Семантична характеристика аксіономенних спільностей (на матеріалі сучасної англійської мови) / Т.В. Сорока // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. II (170). – С. 288–296.
4. Словник української мови : у 11-ти т. / [І.К. Білодід та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1. – С. 11.
5. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by : J.A.H. Murray : Vol. 1–12. – Oxford : the Clarendon Press, 1970.

Сорока Т. В. Антропологический компонент в лексической семантике украинских и английских аксиономенов

Аннотация. В статье исследуется антропологический компонент содержания семантической структуры украинских и английских аксиономенов с применением матричного метода. Особое внимание уделяется элементам лексического значения, обозначающих персональную ориентацию, индивидуальным формам лексикографического толкования и способности аксиономенов пересекаться по общим семантическим признакам «люди(на), особи(a)», «person(s)».

Ключевые слова: матрица, аксиономен, сема, семантический признак.

Soroka T. Anthropological component of the Ukrainian and English axionomens semantics

Summary. The purpose of the article is to investigate an anthropological component in the semantic structure of the Ukrainian and English axionomens. The usage of lexical meaning elements denoting personality, individual forms of lexicographical explanation as well as axionomens capacity to intersect by means of common semantic indications “люди(на), особи(a)” and “person(s)” has been justified.

Key words: matrix, axionomen, seme, semantic indication.